Gediminaičių „lopšys“ – Užpaliai ir Pienionys !?

(Apie seniausią Trakų ir šiaurinės Aukštaitijos krašto istoriją kitu kampu)

Dobilas KIRVELIS

Jaunystėje – pokario laikais, mane, kilme ir dūšia užpalietį, apie ~1956-sius metus besimokant Kupiškio vidurinės mokyklos paskutiniosiose klasėse, nustebino išgirdus, kad Vytauto Didžiojo laikais Užpaliai ir kažkokie tai Pienionys yra svarbiausios šiaurinės LDK gyvenvietės, ir kad net Kupiškis tada buvo pavaldus Pienionių seniūnijai. Kad kažkoks Astikas valdė Užpalius, man buvo žinoma nuo sena, Užpaliuose yra Astiko gatvė, vedanti link Svedasų. Tada TSRS (*Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos,* D.K.) istorijos pamokose, kai buvo leista kelias pamokas skirti Lietuvos (tame tarpe ir LDK) istorijai, man įstrigo mokytojos teiginys, kad nuo XIV-jo a. paskutiniojo dešimtmečio Lietuvos istoriniuose šaltiniuose, sutartyse: - Salyno (1398 m.), Vilniaus-Radomo (1401 m.), Racionžo (1404 m.), Torunės (1411 m.), Horodlės (1413 m.), Melno (1422 m.), Skirsnemunės (1431 m.) ir Gardino (1432 m.) dėjo parašą ir Užpalių-Pienionių pilių vietininkas-valdytojas, vykdantis svarbias valstybines pareigas, atsakingasis asmuo, Vytauto patikėtinis - Kristinas Astikas.

Kas tie Pienionys surišti su Užpaliais, kas tas ir iš kur prie Vytauto atsiradęs Kristinas Astikas – klausimai, man kilę jaunystėje buvo primiršti pasirinkus studijoms, o vėliau ir veiklai ne istorijos, bet tiksliuosius gamtos mokslus, nuslinko į „mano smegenų atminties archyvą“. Bet atgimsta dabar, po gero pusės amžiaus (52 metus gyvenus Vilniuje), kai prieš penketą metų atvykau gyventi į Trakus, ir atsitiktinai apsigyvenau name, kuris yra neleistinai įspraustas į įspūdingą Bernardinų vienuolyno vardu pavadintą kalną. Pasidomėjus šio kalno istorija – buvau nustebintas – kad čia, XIII-XIV amžiais ant jo buvo LDK kunigaikščio Traidenio giminės (brolio ar sūnaus) Astiko Sirputaičio medinė pilaitė, kurioje ~1363 m. gimė ir augo jo sūnus – Vaišundas Astikaitis, vėliau tapęs Kristinu Astiku.

Šio istorinio laikotarpio Lietuvos pilaitės buvo medinės, pastatytos ant aukštesnių, pylimais, vandeningais grioviais ir tvoromis aptvertų kalvų, daugumoje prie upių ar ežerų. Pilaitėse gyveno valdytojo (kunigaikščio) šeima ir artimiausi giminaičiai. O už pilaitės steigėsi kaimeliai su dirbamais laukais, ganyklomis, miškais-raistais, kurie buvo savisaugos bei išteklinių žaliavų šaltinis. (1 pav.) Tokiuos kaimelius apgyvendindavo karo žygiuose paimtais į vergovę ir atsivarytais žmonėmis, kurie ir buvo pagrindine darbo jėga. Gyvendami ilgesnį laiką jie čia sukurdavo šeimas, jų vaikai užaugę tapdavo vietiniais šeiminykščiais ir kartu su pilaitės šeimininku traukdavo į karo žygius. Taip gyveno visa Lietuva ir Aukštaitija, o išlikę piliakalniai, jų tankis rodo šių vietovių buvusią „karinę“ galią: Užpalių krašte šiandien matome apie 8 tokius piliakalnius, o Pienionių – pagal Pienios upelį ryškūs 3. Tiesa, pilaičių daugiau yra prie Šventosios, dabartinio Kavarsko apylinkėse, ir jos tęsiasi pagal visą Šventąją – kaip Ukmergės, taip ir Anykščių- Užpalių kryptimis. Bet lieka neaišku – kas tuo metu buvo šių pilaičių, ypač esančių prie Pienios upelio valdovai ?

Pasirodo, kad šie ir panašūs istorijos klausimai, kitokiu nei mane dominančiu „kampu“, šiandien yra nagrinėjami ne vieno istorijos mėgėjų (pavz. Dr. A. Bučys, Prof. B. Jankauskas) [8-9], Naconalinės Ekspedicijos dalyvių, o taip pat ir autoritetingų istorijos profesorių: – A. Nikžentaičio, R. Petrausko, T. ir I. Baranauskų, o taip pat ir S.C. Rouwel‘o. [1-4] Visus domina gediminaičių dinastijos gimininiai ryšiai, valdžios rangai, kilmė ir kilmės vieta. Būdamas užpalėnų kilmės, iš mokslo aplinkos, nors ir ne istorikas, panaršęs mano turimus paviršutiniškus istorinius ir ne tik istorinius faktus bei faktelius, loginės analizės ir ypač sintezės – K.R.Popper‘io neopozityvistinės fantazijos (hipotezių kūrybos) metodu [5, 6], pabandžiau suformuot ir savąją gediminaičių kilmės nuomonę.

Užbėgdamas į priekį, teatleidžia man tam tikrą subjektyvizmą profesionalai istorikai, drįstu iškelt hipotezę „ereziją“: – **Gediminaičių „lopšys“ – Užpaliai iš tėviškosios, o Pienionys motiniškosios - pasoginės pusės** (2 pav.).

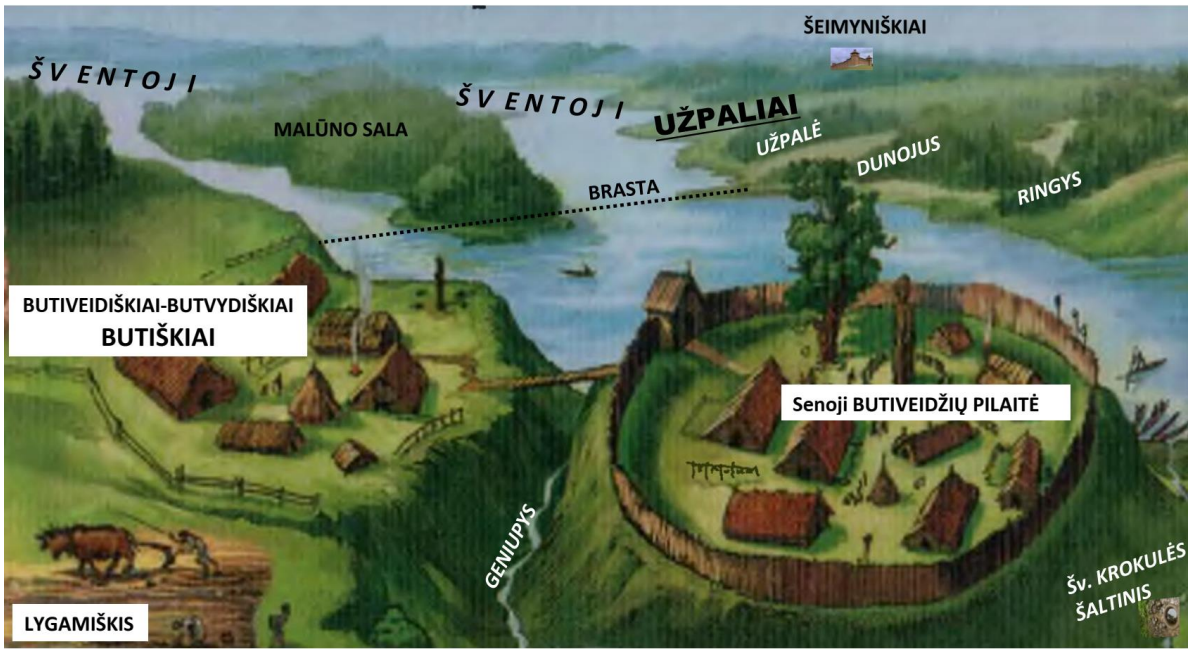

1 pav. XIII-jo a. vizualizuotas Užpalių Lygamiškio pilaitės, kuri galėjo priklausyti LDK kunigaikščiui Butiveidžiui, apylinkių vaizdas. Manytina, kad čia ~1275 m. gimė ir augo Gediminas, ir čia ~1300-sius (±10) m. gyveno jo keliolikos pametinukų vaikų šeima iki ~1315-16 m., kai persikėlė gyventi į Senuosius Trakus.

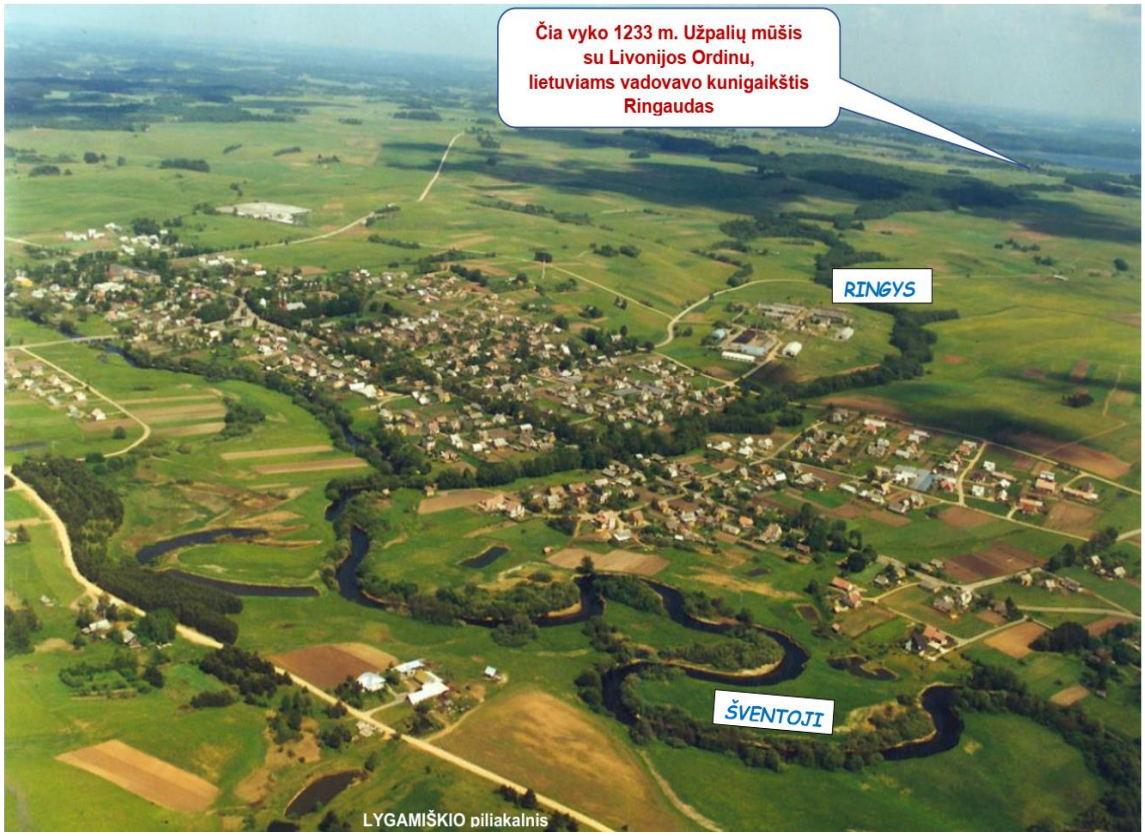

2 pav. Šiandieninis Užpalių apylinkių vaizdas žvelgiant iš paukščio skrydžio nuo Lygamiškio piliakalnio

1. Kam XIII-me amžiuje priklausė Aukštaitijos Šventosios aukštupys ?

Kai dar lietuvių, latvių net ir prūsų nespaudė nei kryžiuočiai nuo Marienburgo ir Karaliaučiaus, nei kalavijuočiai nuo Rygos, baltų gentys gyveno konfederaciniu gentiniu principu, suprantama – pagal upes kaip kelius, pagal kuriuos formavosi atskiros gimininės kunigaikštystės. Schematizuotame istorikų pateiktame XIII-jo amžiaus lietuvių žemėlapyje (3 pav.) akivaizdžiai matoma: – Žemaitijoje kunigaikštystės formavosi pagal Miniją, Dubysą, šiaurėje prie Latvijos – Žiemgala pagal Ventą ir Dauguvą, ir Sėla - pagal Lėvenį, Mūšą, Nemunėlį bei kairiajame Dauguvos krante. O Aukštaitijoje – pagal Nerį, Nemuną, Žeimeną, ir keistoka – Aukštaitijos Šventosios tik žemupyje. Kyla klausimas - kodėl Šventosios aukštupys, vietos aukščiau Ukmergės, ten, kur šiandien yra Kavarskas, Anykščiai, Užpaliai, Dusetos, Antalieptė – paliktos be „kunigaikštiškų“ valdų ? Tai teritorija tarp Deltuvos (esančios žemiau Ukmergės) iš pietų, Žiemgalos iš šiaurės vakarų, Sėlos iš šiaurės ir Nalšios iš rytų.

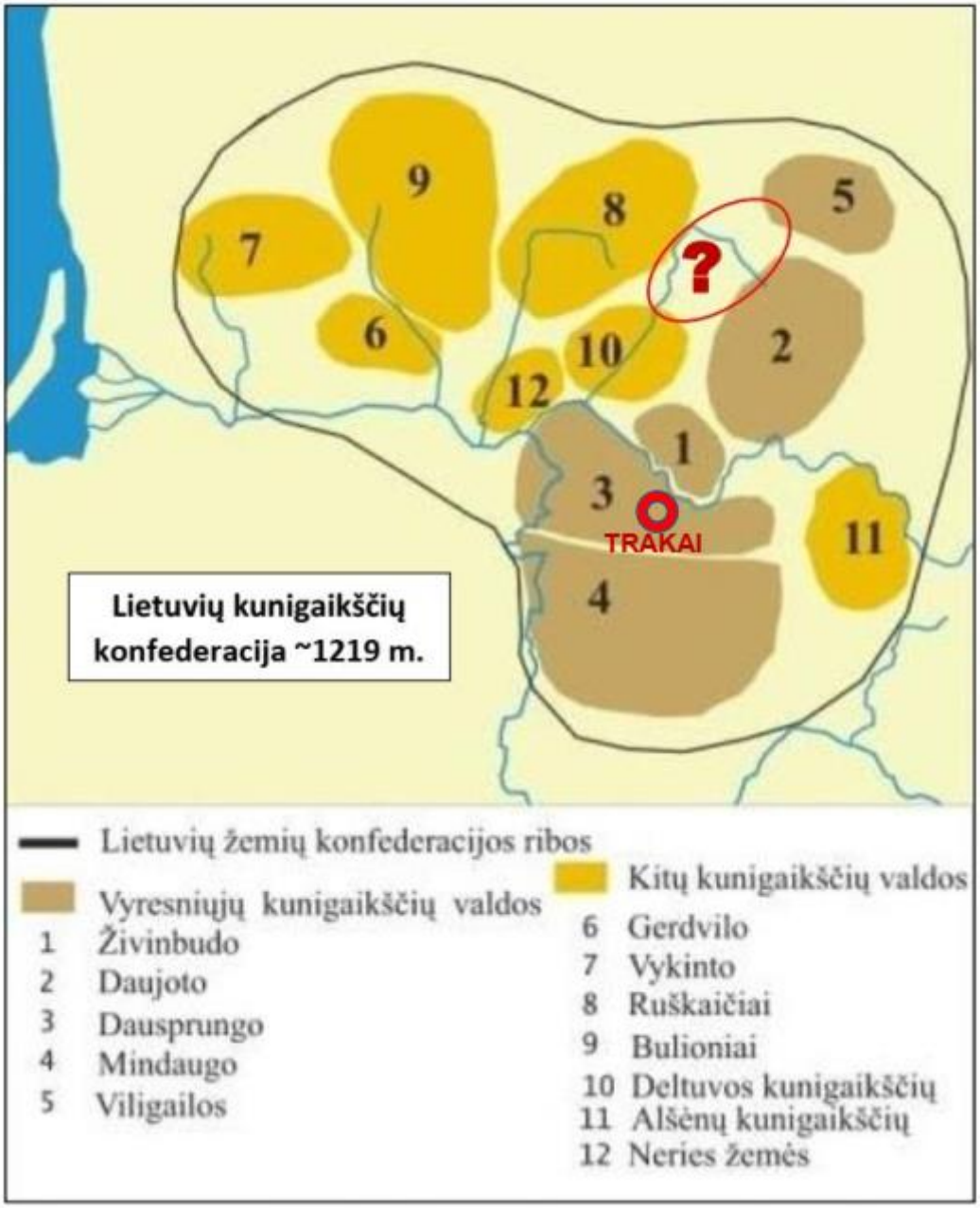

3 pav. XIII-jo amžiaus lietuvių žemių konfederacijos schematizuotas žemėlapis [7]
https://teviskele.weebly.com/ldk-ir-lietuvos-zemelapiai.html

Akivaizdu, kad „bevaldystės“ čia būti negalėjo – Šventosios aukštupys su savais ežerynais – gerų transporto magistralių kraštas: - vasarą valtimis, žiemą ledu. Kyla klausimas – kam priklausė šis tarpribinis Aukštaitijos centro kraštas, kurio aplinkoje yra savos, kultūriškai panašios lietuviškų genčių valdos, ir esančios gana dideliu atstumu nutolusios nuo kitokių kultūrinių genčių (latvių, prūsų, gudų, mozūrų, lenkų, rusų) ?

Šiai teritorijai tokia geopolitinė vieta, bent iki XIV-jo a. sąlygojo tam tikrą didesnį saugumą ir stabilumą. Kai Žiemgala ir Sėla jau XIII-jo a. pačioje pradžioje pajuto Rygos kalavijuočius keliaujančius plėšikaut Dauguva, o žemaičiai Ragainės ir Klaipėdos kryžiuočius XIII-jo a. vidury pagal Nemuną. Gi į Užpalių kraštą kryžių ir kalavijų plėšrūnai pradėjo atklysti, su kryžiaus ir Kristaus vardu paplėšikaut tik nuo XIV-tojo amžiaus vidurio, nors pirmas istorijos pažymėtas Užpalių mūšis įvyko dar XIII-jo amžiaus pradžioje - 1233 metais.

Užpalių mūšiui, kuris vyko tarp Alaušo ir Alksno ežerų, prie Daugilio kaimo ir Alksno upelio, mūšiui vadovavo kunigaikštis Ringaudas, o kalavijuočiams Folkvinas (Volkvin). Laikoma, kad mūšį laimėję lietuviai, padedant atskubėjusiems į pagalbą dabartinio Anykščių krašto kunigaikščiams Nykščiui ir Kalitai. (Dar ir šiandien Anykščiuose yra Nykščio ir Kalitos piliakalniai, mtyt, kad tai buvusių XIII-jo a. pilaičių palikimas).

Ieškant gediminaičių kilmės vietos pirmiausia kyla klausimas – kur gimė ir augo Gediminas iki ~1315-16-jų metų, kai istorija rodo, kad nuo tada jis tampa matomu: - iš Vytenio perima LDK kunigaikščio valdžią ir reziduoja sostinėje – Trakuose (šiandien vadinamuose Senuosiuose Trakuose). O iki tol Gediminas, gimęs apie ~1275 m., jau turi didžiulę šeimyną – 7 (ar net 8 sūnus), 4 dukteris, vieną ar jau ir antrą žmoną.

Kiti istorijos šaltiniai teigia, kad 1300 ±10 m. (nuo 1290 iki 1310 m.) laikotarpiu Gediminas turėjo vieną žmoną Jaunę, kuri tame dvidešimtmetyje pagimdė ir išauginusi 14 vaikų (8 sūnus ir 5 ar net 6 dukteris), kurių dauguma jų tapo istorinėmis asmenybėmis. [1]

Labiau tikėtina, kad Jaunė buvo antroji Gedimino žmona, pagimdžiusi ir išauginusi pagrindinius jo vaikus, kartu su juo ~1316 m. persikėlusi į Trakus ir iki mirties (1344 m.) gyvenusi kartu su sūnaus Kęstučio šeima Trakuose. Pirmoji galima žmona Ieva, ko gera bus ta, pagimdžiusi pirmąjį Gedimino sūnų, kuris buvo vadinamas Vytautu (pirmuoju). Pastarasis, būdamas už kitus vaikus ženkliai vyresnis, jau subrendęs, minimas kaip Trakų kunigaikštis žuvo 1337 m. prie Veliuonos kovoje su kryžuočiais. Manytina, kad šio, atrodo, paties Gedimino ir jaunesniųjų vaikų gerbiamo Vytauto motina Vindemunda arba Vida (kai kur Jaunė) jau buvo seniai mirusi. Ir todėl suprantama, kad 1350 metais Kęstučiui ir Birutei gimus sūnui, pagerbiant Vytauto (pirmojo) atminimą – pavadina jį Vytautu, kuris ateityje ir tapo Vytautu Didžiuoju. Iš kur galėjo būti kilusios pirmosios Gedimino žmonos nežinoma, bet galima manyti, kad jos yra iš vietinės aplinkos, nes vardai lietuviški. Gal būt jos yra atitekėjusios Šventąja iš šiandieninių Anykščių krašto. (Galima ir trečioji Gedimino žmona – Olga Smolenskietė, kuri natūraliai politiškai atsirado Gediminui plečiant LDK politiką į Rytus, kai sostinę perkėlė iš Trakų į Vilnių, po ~1323-jų metų, jau ten reziduojant.) Už tai kai kurie istorikai linkę manyti, kad pagrindiniai Gedimino sūnūs – istorinės asmenybės: Manvydas, Narimantas, Algirdas, Jaunutis, Kęstutis, Karijotas ir Liubartas yra Jaunės vaikai. Nurodoma, kad jie visi yra gimę apie ~1300-sius metus.

Tai iš kur bus kilęs Gediminas, kas jo tėvai, iš kur kilusi jo žmona Jaunė, ir kur iki persikėlimo į Trakus jie visi gyveno? Kai kurie istorikai nurodo Ukmergės (Vilkmergės) kraštą. Prie Ukmergės yra seniausiai žinomas Deltuvos kraštas, bet Gediminas ten lyg ir nematomas. O gal aukščiau Ukmergės – gal kaip tik Šventosios aukštupys yra gediminaičių kilmės kraštas?

Istorikai teigia, kad Gediminas kilme yra XIII-jo amžiaus pabaigos brolių - LDK kunigaikščių, valdžiusių Lietuvą diarchiškai - Butigeidžio (valdžiusio 1289-1290 m.) ir Butvydo (Butiveidžio-Pukuvero-Pukevero) (valdžiusio 1291–1295 m.) palikuonis – pastarojo antrasis sūnus (tarp 3 brolių ir

sesers) gimęs ~1275 m. Todėl akivaizdu, kad gausi Gedimino šeimyna turėjo gyventi savo tėvo ar senelio pilaitėje – kur ?

Kadangi istorikai vienpramiškai Gedimino tėvų gyvenimo vietų nenurodo, pabandykime paieškoti reliktų – išlikusių gyvenviečių pavadinimuose.

2. Butigeidžių ir Butiveidžių-Butvydų reliktai – BUTIŠKIŲ kaimai

Man, kaip užpaliečiui mokslininkui teoretikui bet ne istorikui, tokios paieškos reikalui knieti panaudot profesionalų istorikų nepripažįstamą mokslinės „poezijos“ (*Science Poiesis*) metodą – hipotetinį fantazavimą (mokslo metodologų vadinamą neopozityvizmo metodiką) – lakia vaizduote interpretuoti – sukurti galimais loginiais ryšiais susietą aiškinimo sistemą skurdžių faktų pagrindu [5, 6]. Viena čia nagrinėjamų prielaidų - hipotezė - kad Šventosios aukštupys buvo gediminaičių genties kilmės kraštas – kad čia buvo Butigeidžių, Butiveidžių (Butvydų) apgyventos ir gan ilgą laiką valdomos teritorijos, o t.y. galima Gedimino tėvonija.

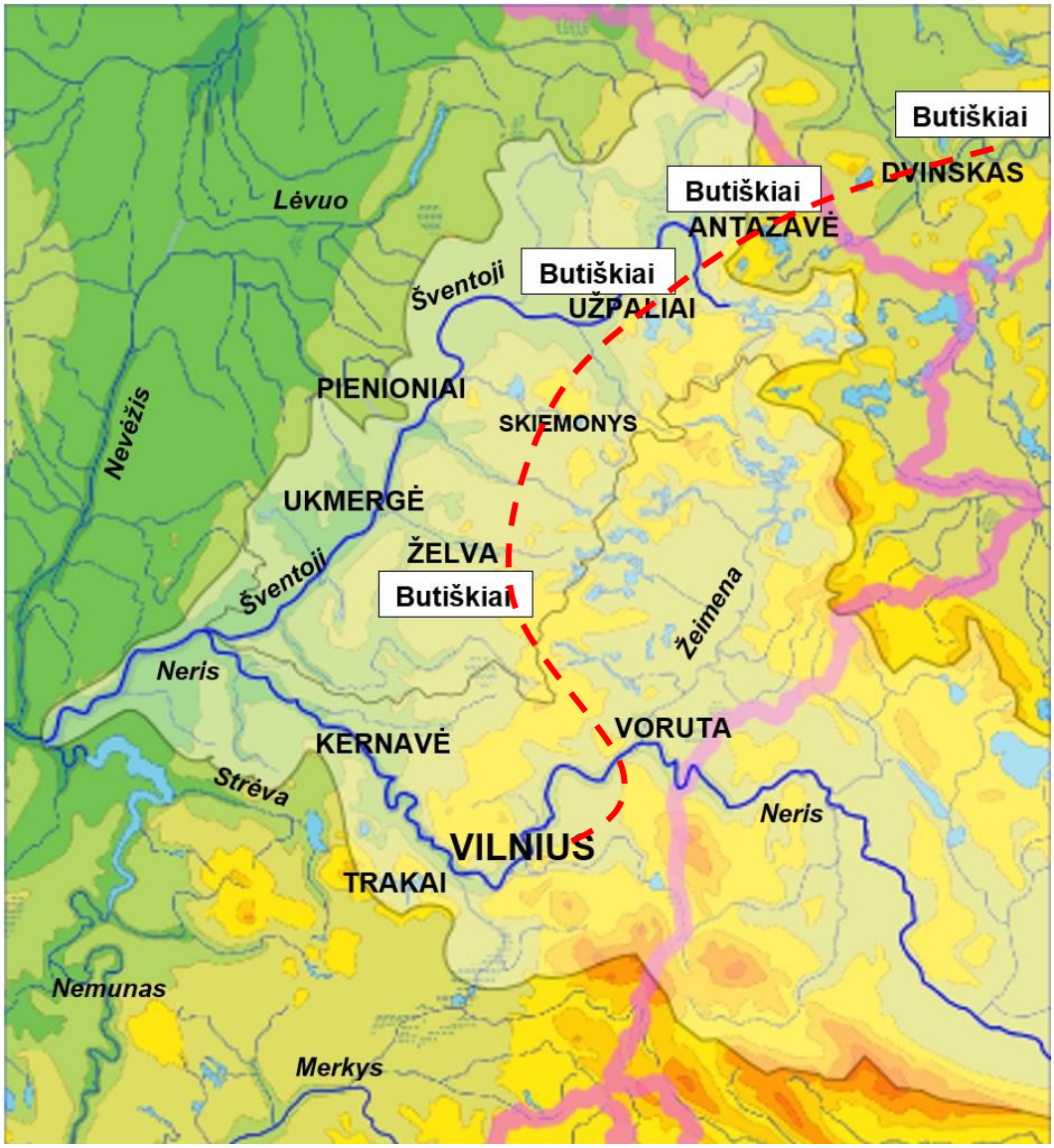

4 **pav.** Šventosios aukštupio iki Dauguvos esančių Butiškių kaimų išsidėstymo geografija ir dar Gedimino sutartimi pirkliams nurodytas maršrutas (Dvinskas-Užpaliai-Balninkai-Giedraičiai-Nemenčinė-Vilnius)

Paanalizavus Šventosios aukštupio gyvenviečių pavadinimus teko atkreipti dėmesį į keliose vietose dar ir šiandien pasikartojančius Butiškių kaimus. Ypač sudomino Butiškiai Latvijoje, esantys Dauguvos vingyje prie Daugpilio, prie tokio pat vardo ežeriuko, netoli senosios istorinės Daugpilio (Dinaburgo) pilies (ten, kur lankėsi ir istoriko A. Bumbliausko vedama Nacionalinė Ekspedicija). Labai panašiai yra matomi Butiškiai prie Užpalių, netoli nuo Šventosios šlaite esančio Lygamiškio (Geniupio) piliakalnio, juosiamo Neviržos ir Geniupio upelių, ištekančių iš Butiškių kaimo (Margų) miško. Be to, Butiškės ir šiandien matomos prie Antazavės – vidurkelėje tarp Daugpilio ir Užpalių. O taip pat dar yra Butiškiai netoli Želvos, prie Laumenų dvaro, Nabutiškės upelio, Butiškių vardo ežeriuko – gan arti Kernavės. O taip pat ir netoli Vilniaus. (4 pav., 5 pav.)

Neišvengiamai kyla mintis, kad šie Butiškių kaimai – tai kažkada tai senovėje buvusios plačiai paplitusios valdingos giminės, gyvenviečių-pilaičių bei kaimų pavadinimai-reliktai. Todėl kilometro, kito atstume prie jų visų ir šiandien galima rasti arba dvarą, arba piliakalnį. Kol baltų neteriojo kryžiuoti Vakarų Europos plėšrūnai, jie gyveno gimininėmis bendruomenėmis įtvirtintose medinėse pilaitėse, arba net prie pilaičių esančiuose kaimuose. Šių kaimų gyventojai buvo vadinami vyresniųjų arba savininkų vardais. Dar ir šiandien yra pilna, įvairiuose Lietuvos kaimuose ir miestuose Radvilų, Radviliškių, Radvilaičių, Radvilavičių ir pan. Todėl natūraliai per šimtus metų Butigeidžių, Butiveidžių, Butvydų – Butvydiškių apgyventos vietovės, kaimai gavo Butvydiškių, Butigeidiškių, Butgeidiškių kaimų pavadinimus, o keičiantis gyventojų kartoms, pamirštant pilną buvusio valdovo vardą, jo kilmę, paprastinimui trumpinant – kaimų pavadinimai transformavosi į Butiškes ar Butiškius.

3. Butiškiai prie Daugpilio ir kitur

Jeigu XIII-me amžiuje prie Šventosios, Užpalių krašte gyveno gyvybinga lietuvių gentis turinti savus vadus-kunigaikščius, tai jie vykdavo į karo žygius - dalyvaudavo arba net organizuodavo žygius „pamatyt pasaulio“ – paplėšikaut, parsivaryt gyvulių, belaisvių-vergų, kurie, pritvirtinti prie pilaičių ar sodybų dirbs juodus sunkius ūkio darbus – bus šeiminykščiais. O praėjus kuriam laikui šie vergai-šeiminykščiai sukuria šeimas, pripranta ir tampa savaisiais butiškėnais. Jeigu jiems nebūdavo leista gyventi pilaitės teritorijoje – prie pilaitės atsirasdavo kaimai. Ko gera taip prie Užpalių Lygamiškio (Geniupio) pilaitės atsirado Butvydiškių-Butiškių kaimas. Panašiai formavosi gyvenvietės ir kitose Butgeidiškių-Butvydiškių užkariautose naujai besikuriančių pilaičių vietose.

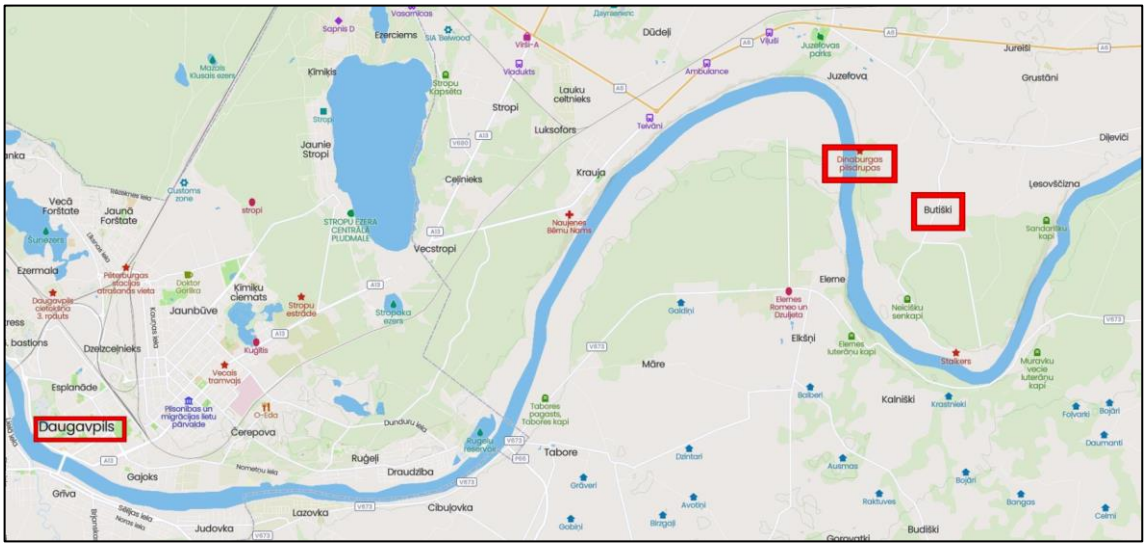

5 pav. Butiškių kaimas prie senosios Daugpilio – Dvinsko pilies Dauguvos vingyje, prie Butiškių ežeriuko.

Butiškiai prie Dauguvos – pirmoji Dinaburgo pilaitė ir Butiškiai prie jos galėjo atsirasti Traidenio ir Vytenio laikais. Traidenis paskutiniaisiais XIII-jo amžiaus dešimtmečiais sėkmingai kariavo Šiaurinėje Latvijoje: - 1270 m. (Karusės – Ledo mūšis), o Aizkrauklės (1279 m.) ir Jersikos (*Gerzika, Gercike*) (1281 m.) mūšiai su kalavijuočiais buvo dėl Dauguvos. Po Jersikos mūšio buvo sutarta, kad Jersikos pilis paliekama kalavijuočiams, bet už tai Dinaburgo pilis lieka Traideniui. Žinoma, kad 1298 m. Latvijos Dauguvos teritorijoje šeimininkavo Vytenis, net trumpą laiką Rygoje buvo įvesta jo karinė įgula. Ir taip iki 1313 m. Dinaburgo pilį ir prekybos kelius tarp Rygos-Polocko-Vitebsko kontroliavo lietuvių įgula. Akivaizdu, kad šiuose žygiuose turėjo aktyviai dalyvauti Butigeidžio-Butvydžio kariai ir jie patys, ir todėl Dinaburgo pilis buvo patikėta jų šeimynai – pilies pašonėje Dauguvos vingyje prie mažo (šiandien vadinamo Butiškių vardu) ežeriuko susiformavo Butiškių kaimas. Jis išliko net iki mūsų dienų, nors jau 1313 m. Dinaburgo pilį atkovojo kalavijuočiai. Dėl kelionių Dauguvos upe rūpinosi Gediminas sutartimis su ordinu: - 1323 metais, ir ypač 1338.

1338 m. lapkričio 1 d. Gedimino prekybinė sutartis su ordinu dėl Dauguvos teritorijų pirmasis punktas teigė: *„Ši yra taika, kurią sudarė Livonijos magistras ir Lietuvos karalius ir išreiškė tokiais žodžiais:**Nuo Eviastos žiočių tiesiog tuo keliu, kurį valdo Lietuvos karalius Gediminas, Nicevros kryptimi ir nuo Eviastos žiočių per Dauguvą iki dvarvietės, kuri vadinasi Uspaldė (Užpaliai), ir nuo jos tiesiog į tą kaimą, kuris vadinasi Stripainė (Stripainiai, Ignalinos kraštas), aukščiau to kaimo nei už kelio, nei tame kelyje nei Lietuvos, nei magistro žmonės neturi kėsintis į kieno nors gyvybę ar turtą. Štai Lietuvos žemės, kurias liečia ši taika: Balnikė (Balninkai), Kedraichė (Giedraičiai), Nemensijanė (Nemenčynė).“***[22] Tai rodo, kad Gedimino laikais kelionės iš Vilniaus į Rygą vyko per Nemenčynę, Giedraičius, Balninkus, Užpalius Jerzikos - Daugpilio pilių kryptimi.

O Vytautas ir lietuviai prarastą Dinaburgo pilį bandė atsiimti net kelis kartus. Jau 1396 m. Vytautas puola Dinaburgą – bet nesėkmingai. Manytina, kad šio žygio metu su juo per Užpalius žygiuoja ir Kristinas Astikas, ir tada, nepasisekus, Vytautas paveda Kristinui Astikui rūpintid Dinaburgo problema – paskiria jį Užpalių-Pienionių pilių valdytoju. Vėliau, Dinaburgo pilį jie dar bandė paimti 1403 ir 1418 m., ją sugriaudavo, bet kalavijuočiai atkakliai atstatydavo. Butiškių kaimelis keitė savo šeimininkus, bet senu Butiškių pavadinimu išliko iki mūsų laikų.

Traidenio-Vytenio laikais (1281-1313 m.) Dauguvos butiškėnams gyvenant toli nuo savos tėvonijos – Užpalių, tekdavo dažnai vieniems pas kitus keliaut, ir ta kelionė užtrukdavo ne mažiau 2 paras. Tai gražiai rodo po šimtmečio, 1413-1414 metų žiemą rogėmis nuo Daugpilio, per LDK (Vilnių, Trakus, Kauną, Karaliaučių) keliavęs **Žiliberas de Lanua** (*Guillebert de Lannoy*; 1386–1462 m.) – flamandų keliautojas ir diplomatas, Burgundijos kunigaikščio patarėjas, Auksinio Multino riteris, ir yra palikęs rašytinius prisiminimus.[13] „ ***Išvykęs iš Livonijos miesto Daugpilio, per didelį tuščią mišką išvažiavau į Lietuvos karalystę ir keliavau dvi dienas ir dvi naktis, neaptikdamas jokios gyvenvietės, per septynis ar aštuonis didelius užšalusius ežerus kol pasiekiau minėto Vytauto dvarą, vadinamą karaliaus dvaru. Jis yra už penkiolikos mylių nuo Daugpilio.*** *Iš karaliaus dvaro keliavau į Lietuvos sostinę Vilnių, kurioje yra pilis, pastatyta ant labai aukšto smiltingo kalno, sutvirtinta akmenimis, žeme ir mūru. Viduje ji visa padaryta iš medžio...Pilyje ir jos kieme paprastai esti minėtas kunigaikštis Vytautas, Lietuvos valdovas. Jis ten turi savo dvarą ir savo būstinę. Arti tos pilies teka upė, kurios srovė bėga per miestą žemyn. Ji vadinasi Vilnia...* ***Nuo karaliaus dvaro iki Vilniaus dvylika mylių****. To krašto gyventojai yra krikščionys, tapę jais per Prūsijos ir Livonijos ordinų prievartą. Turi gerų bažnyčių miestuose, taip pat diena iš dienos stato jas kaimuose...* ***Lietuva yra kraštas, kurio didžioji dalis negyvenama, pilna ežerų ir didelių miškų****. Vilniuje radau dvi minėto kunigaikščio žmonos seseris ir joms prisistačiau. Išvykęs iš Vilniaus, pasukau į Prūsus ir važiavau keliu, kuris vedė per Lietuvos Kunigaikštystę. Pirmiausia pasiekiau vieną labai didelį Lietuvos miestą, vadinamą Trakais...“*

Ar ne Užpalių pilis, o gal Vyžuonos yra tas Lietuvos XV-jo amžiaus pradžios karaliaus Vytauto dvaras, esantis už 15 mylių nuo Daugpilio, kurio valdytoju tada buvo Kristinas Astikas? Dvaras - už 2

parų kelionės nuo Daugpilio, iki kurio rogėmis reikėjo keliauti per didelį tuščią mišką ir 7-8 užšalusius ežerus. O nuo to dvaro iki Vilniaus yra 12-ka mylių, ir tai jau apgyvendintas kraštas?

Todėl suprantama, kad butvydiškiai-butiškėnai Daugpilis-Užpaliai vidurkelyje įkūrė tarpinę pilaitę su Butiškių kaimeliu, šiandien išlikusiomis Butiškėmis prie Antazavės dvaro, ko gera seniau prie buvusios Zalvio ežero pilaitės.

Šis Daugpilio-Užpalių maršrutas buvo žinomas ir kalavijuočiams. Tai senoji Dauguvos upės vaga, kai dėl ledyno Dauguva tekėjo Šventosios vaga, o Dauguvai pasukus Rygos kryptimi, paliko ežerynus ir lygesnę geografiją – lengvesnį kelią. Todėl šiuo keliu nuo Dauguvos per Užpalius į Kernavę 1233 m. žygiavo Folkvin‘as (*Volkvin*), atvedęs savo kariuomenę į Užpalių mūšį, ir šiuo keliu jau po šimto metų – 1435 m. per Užpalius keliavo į Pabaisko mūšį, o taip pat griovė Užpalius ir siaubė kraštą grįžtanti Švitrigailos armija pralaimėjus. Daugpilio-Užpalių traktas Livonijos ordinui buvo gerai žinomas dar iki 1233-jų. Jis, tikriausiai, buvo kelionėms, o ypač armijoms, patogiausias, nes šia buvusia Dauguvos-Šventosios vaga, manytina, keliavo besiplėsdamos ir lietuvių sėlių gentys, įsisavindamos teritoriją iki Dauguvos, kūrė savo gyvenvietes net iki Polocko, o gal ir iki Vitebsko.

Kitokios, atrodo, kilmės gali būti šiandien matomi ketvirtieji – Želvos krašto Butiškiai. Jie yra prie Laumenų dvaro – tikriausia buvusios pilaitės, Nabutiškės upelio, ir Butiškių vardo ežeriuko netoliese. Šie Butiškiai yra arčiausiai traideniškių bazinės kilmės Musės baseino teritorijos ir sostinės Kernavės, o taip pat Vilniaus. Labai realu, kad tai galėjo būti Butvydiškio-Vytenio, kaip vyriausio Butivydaičio rezidencinių Butiškių reliktas. Nes mirus Traideniui, Vytenis buvo arčiausiai sostinės ir, ko gera, buvo normaliuose santykiuose su traideniškiais. Butigeidiškiai, butveidiškiai turėjo dalyvauti Traidenio kariniuose žygiuose – juos vienyjo bendri interesai. Todėl Vytenis, perėmęs Lietuvos vairą, daug kur elgėsi panašiai kaip ir Traidenis. Pastebima, kad Vytenis pirmasis yra atkreipęs dėmesį į Vilniaus perspektyvumą, kaip ateities miestą ar net galimą LDK sostinę.

Visu tuo remiantis galima iškelt hipotetinę prielaidą - Užpalius matyti kaip Gedimino tėvų ir jo artimųjų – Butigeidžių ir Butvydų (Butiveidžių) pagrindinę kilmės gyvenvietę. Kiti Butiškiai, kitos Butiškių gyvenvietės – jau kunigaikštiškos veiklos – ekspansinės plėtros – ypač reliktų prie Daugpilio, užkariavimų rezultatas.

4. Kas tie istoriniai Anykščių krašto Pienionys

Pienia anykštėnam, manau, geriau žinomi šiandien kaip Kavarsko apylinkės upelis, per kurį Nevėžis „vagia“ Šventosios vandenį, ar buvęs Pienionių dvaras, ir kur kas mažiau – kaip Pienios upelis įtekantis į Šventąją, ir dar mažiau – kažkur tai upelio pakrantėse matomi trys piliakalniai. Neaišku, ant kurio iš jų buvo kažkada tai ta svarbi istorinė Pienionių pilis. Šiandien prie Pienios upelio užtvankos matomi 2 piliakalniai: Šovenių (Pakarklos kalnas, arba Budrių piliakalnis) dešiniajame krante, ar Marijampolio (arba Piktagalio) piliakalnis esanti kitame krante – arčiausiai Pienionių kaimelio. Dar vienas, arčiausiai Kavarsko prie Pienios tvenkinių, Laukujų gatvėje. (6 pav.)

Tikriausiai visos trys pilaitės, kaip ir Užpaliuose, kelios pilaitės, priklausė vienam, tam pačiam valdytojui - buvo vadinamos Pienionimis. Ir Anykščių krašto istorikai teigia, kad nuo XIV-jo a. paskutiniojo dešimtmečio Vytauto parėdymu Pienionių pilies valdytoju-vietininku buvo paskirtas Kristinas Astikas. Iki jo, pagal Pienionių krašto istorijos tyrinėtoją Stanislovą Kiškį, Pienionių pilį valdęs Raivydas. Prof. J. Jurginis savo straipsnyje „*Kaip vietoj Pienionių miestelio atsirado Kavarskas*“ (1975 m.) rašo: „***...koks keistas dalykas, XVI amžiuje Pienionys, buvę nemažas miestelis, kažkur dingo. Vėlesnių amžių šaltiniai mini Pienionių dvarą, didelę to paties vardo apskritį, bet miesto nebemini. Pienionių miestas su dvaru, labai galimas daiktas ir pilimi, buvo Rytų Aukštaitijos didžiausias apskrities centras, minimas XV amžiuje. 1528 m. paskelbus visuotiną bajorų šaukimą į karą, Kurkliai atsiuntė 69 raitelius, Anykščiai – 24, o Pienionys – net 130. Pienionys turėjo būti nemažas dvaras,***

nes 1494 m. birželio 29 d. jame buvo sustojęs didysis kunigaikštis Aleksandras ir čia dalijo bajorams valstiečius. Mažuose nereikšminguose dvaruose didieji kunigaikščiai paprastai nesustodavo“.

6 pav. Pienios upelis prie Kavarsko šiandien, trys jo piliakalniai (Šovėnų, Marijampolio, Laukujų), ir Pienionių kaimo dvaras

Kokio didumo ir reikšmės buvo Pienionys dar XVI amžiuje, matome iš to, kad 1551 metais jiems buvo paskirta mokėti 600 skatikų karo reikalams (vadinamoji sidabrinė), tai yra tiek pat, kiek Ukmergei, Anykščiams, Veliuonai ir dvigubai daugiau negu Alytui, Ašmenai, Krėvei, Kernavei, Raseiniams, Maišiagalai ir Daugams. Ir 1557 metais, kada 50.000 Lietuvos kariuomenės buvo išdėstyta prie Livonijos sienos, o karalius Zigmantas Augustas vyko į Pasvalį tartis su kaimynu, liepos 23 d. jis aplankė Balninkus, o rugpjūčio 5 d. buvo Pienionyse. Kitą dieną lankėsi Anykščiuose, rugpjūčio 19 d. buvo Kupiškyje ir 26 dieną atvyko į Pasvalį. Kai 1566 m. buvo nustatytos Ukmergės pavieto naujos ribos, į jį pateko keturios apskritys – Ukmergės, Anykščių, Kurklių ir Pienionių. Pienionių apskritis buvo labai didelė ir siekė iki Livonijos sienos, Šventoji upė skyrė ją nuo Anykščių ir Kurklių apskričių.

Lygiai taip pat tuo metu Šventosios aukštupyje reikšmingiausia apskritimi buvo Užpaliai, nepriklausomi, ir gal net svarbesni nei Utena. Užpaliai ir Pienionys buvo svarbiausios Šiaurės Rytų LDK strateginės pilys. Jų reikšmė kažkaip tai buvo susišta su Vytautu ir jo patikėtiniu Kristinu Astiku.

5. Kaip Vaišundas Astikaitis tapo Kristinu Astiku

Peržvelgiant Vytauto gyvenimą, ypač nuo 1382 m. jo pabėgimo iš Krėvos pilies, iki mirties, o ir dar vėliau – Žygimanto Kęstutaičio, visur matoma Kristino Astiko (1363-1443) ir jo sūnaus – Radvilos Astikaičio (1384-1477) ištikima valdovams palyda [14 - 18].

Vytautas ir Vaišundas Astikaitis-Kristinas Astikas – trakiečiai pagal prigimtį. Tarp jų amžiaus skirtumas ~ 10 metų – Vytautas tik geru dešimtmečiu vyresnis. Kai Kęstutis su Vytautu statė Trakų pusiasalio pilį (~1375 m.), jie paaugliai, ko gera, jau buvo pažįstami, ir gal net bendravo. Vėliau juos

vienyjo tai, kad abu buvo netekę savųjų tėvonijų -Trakus. Vytautui nebuvo aktuali senelio Gedimino ir tėvo Kęstučio tėvonija (Užpalių pilis), jam tėvonija - buvo Trakai. Todėl jis Užpalius perleidžia traidenaičiui Kristinui Astikui, o šis, sūnaus Radvilos Astikaičio vardu įkuria prie Užpalių Vyžuonas, kaip būsimą pirmąjį Radvilų dvarą vystant plėtrą Biržų link, Užpalius vadindamas Vytauto dvaru. O kilmingumo ženklus – herbus Kristinas ir Radvila Astikai gavo tik Horodlės Unijos sutartimi 1414 m. spalio 2 d., - Kristinas Astikas ***Trimitus***, Radvila Astikas ***Sulema***. (Kristino Astiko istorinės interpretacijos, žiūr. Laikraštis *„Trakų Žemė“;* 2017, Nr. 30; 2017, Nr. 37 ir 38; 2020, Nr.2.*)*

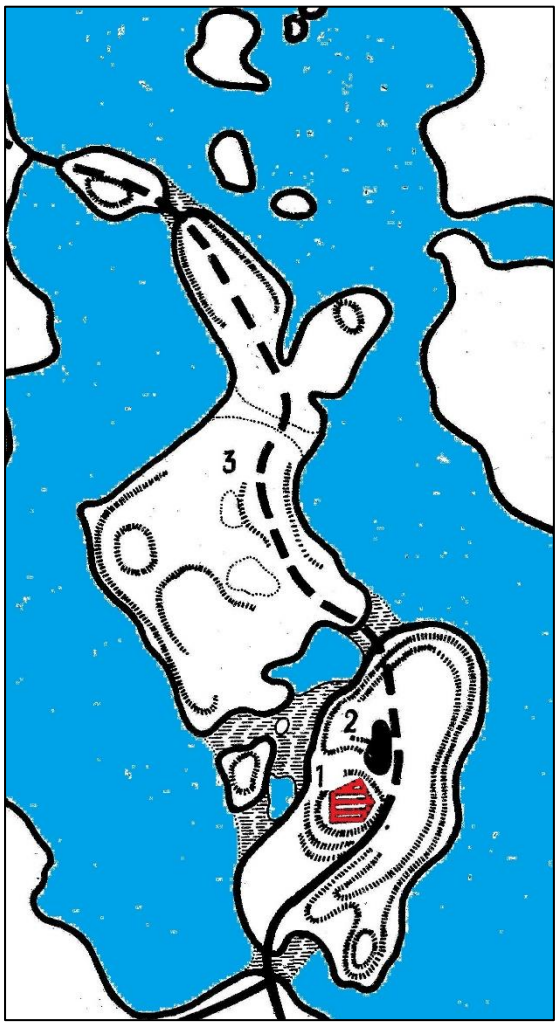

7 pav. XIII-XIV a. Trakų pusiasalio, kurį sudarė 4 ar net 5 salos žemėlapis. Ant pirmosios salos didžiausiojo kalno (vadinamo Bernardinų) – buvo Astiko Sirputaičio pilis, kurioje ir gimė Vytauto patikėtinis Vaišundas Astikaitis – Kristinas Astikas

Istorijos pavyzdžiai rodo, kad patikimiausiais valdovų pagelbininkais tampa tie, kurie rizikuodami suteikia paramą-pagalbą sunkiausiais gyvenimo momentais, ir dar jaunystėje. Tokia asmenybe Vytauto Didžiojo gyvenime galima laikyti Vaišundą (Vaišvydą, *pagal R. Petrauską*) Astikaitį – Kristiną Astiką (gim. 1363, Trakų salos pilyje, - mirusį 1443, Kernavėje).

Kaip žinome, sunkiausi Vytautui metai buvo tada, kai Krėvos pilyje buvo nužudytas jo tėvas Kęstutis, o jis taip pat buvo atvežtas ir įkalintas toje pačioje Krėvos pilyje, 1382–1383 m. Tada Astikų Vaišundui buvo ~ 20 metų, ir jis, manytina, gyveno Trakų pirmosios salos medinėje pilaitėje (šiandien Bernardinų kalnas). (7 pav.)

Tuo metu tokio amžiaus jaunuolis – jau karys. Sugalvojus Vytauto pabėgimą iš Krėvos, jo įgyvendinimui buvo reikalingi ištikimi kariai-pagalbininkai, kurie prie Krėvos pilies su arkliais lauktų bėglio ir saugodami jį lydėtų iki slaptavietės, ir toliau. O tokiuo palydovu išties galėjo būti paauglystės jaunesnis draugas, su kuriuo susitikinėdavo Trakuose statant pusiasalio pilį, kai su tėvu Kęstučiu pro Astikų pilaitę jodavo į statybas. 1383 m. Vaišundas, jau subrendęs, ko gera, ir buvo pagrindinis palydovas Vytautui išbėgus iš Krėvos pilies, lydėjo Vytautą į Mozūriją, pas kryžiuočius ir gal net kartu su Vytautu 1383 m. spalio 21 d. kartu pasikrikštijo Tepliuvoje prie Karaliaučiaus (dabar. Gvardeisk‘as).

Vėliau, kai Vytautas susitaikė su Jogaila, kai Jogaila Vytautui skyrė valdyt Gardino ir Lucko kunigaikštystes be Trakų, 1384 m. rugpjūčio 23 d. stačiatikės Jogailos motinos Julijonos prašomas Vytautas Trakuose, senojoje stačiatikių Skaisčiausiosios Dievo Motinos Gimimo cerkvėje (šiandien prie Trakų autobusų stoties) apsikrikštyjo stačiatikių Aleksandro vardu. Manytina, kad stačiatikių Georgijaus vardu buvo apkrikštytas ir Vaišundas, nes rusų metraščiuose jis įvardytas kaip Kristinas Georgijus Astikas.

Ir dar kartą, 1386 m. vasario 15 d., Vytautas ir Vaišundas kartu su Jogaila buvo paženklinti katalikiškai Krokuvos Vavelyje, prieš pat Jogailos karūnaciją. Trečią kartą Vytautas buvo pakrikštytas jau katalikų Aleksandro vardu.

Suprantama, kad po tiekos krikštymų – stačiatikiškai ir katalikiškai, Astikų trakietis **pagonis Vaišundas-Vaišvydas Astikaitis tapo krikštytu krikščionimi kataliku - Kristinu Astiku.**

Po to, kai Vytautas 1392 rugpjūčio 4 d. Astravos (prie Lydos) sutartimi Jogailos buvo pripažintas LDK Valdovu, jam buvo grąžinta visa Trakų kunigaikštystė, gavo teisę valdyti visą LDK su sostine Vilniumi ir tituluotis „Lietuvos kunigaikščiu“, jis ištikimąjį Kristiną Astiką pasiuntė į Lietuvos šiaurę – Pienionių (prie Kavarsko) ir Užpalių pilių valdytoju. Nes tai buvo neaiškaus pavaldumo tarp Sėlos, Nalšios ir Deltuvos Šiaurinių Lietuvos sienų kraštas.

1406 m. Kristinas Astikas valdydamas Užpalius funduoja katalikišką Šv. Jurgio (Georgijaus) bažnyčią Vyžuonose, tuo pabrėždamas savo krikštovardą. Nors vėlesnės Radvilų statomos bažnyčios buvo vadinamos Šv. Mikalojaus vardu.

Pastebėtina, kad Kristino Astiko sūnus Radvila, dar neturėdamas ir 20 metų (gimęs 1384 m.), jau dalyvauja oficialiuose Valstybės posėdžiuose. E. Kotlubajus rašo, kad 1401 m. Jogailos sušaukto Seimo Vilniuje dėl Lietuvos-Lenkijos Unijos (Vilniaus-Radomo sutartyje) pasirašiusiųjų lotyniškai tarpe yra Vaišundas su savo sūnumi Radvila („*Wojszundus cum filio suo Radivilio*“). Tai rodytų, kad Vaišundas buvo antiek artimas Vytauto aplinkai, kad gal net jo visa šeima gyveno tuose pačiuose apartamentuose. Gali būt, kad Vaišundo žmona buvo Vytauto žmonos Onos palydos moteris, o jų pirmagimis Radvila buvo dvaro vaikas. Tai reikštų, kad jie visi, sunkiausiais 1382-1392 metais kartu „bastėsi“ tarp Krėvos, Vilniaus, Gardino, Marienburgo ir Trakų.

To pasėkoje Vytauto ištikimas patikėtinis - Užpalių pilies vietininkas-valdytojas Kristinas Astikas įgija politinį statusą – juridinę teisę dalyvauti Vytauto artimųjų bei vyriausybiniuose pasitarimuose su teisėtu LDK Užpalių pilies valdytojo parašu. O Radvila Astikaitis vėliau užėmė pagrindines LDK valstybines pareigas: 1440 m. buvo pirmuoju Lietuvos dvaro maršalka, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Ponų tarybos narys, ilgą laiką ir jos pirmininkas. 1468–1475 m. buvo LDK žemietijos maršalka, nuo 1466 m. Trakų vaivada, nuo 1474 m. Vilniaus kaštelionas. Jam priklausė Musninkų kraštas, kuriame buvo jo pagrindinis dvaras ir eilė dvarų pagal Šventąją: - Upninkuose, Širvintuose, Kėdainiuose,Vyžuonose, Užpaliuose, Biržuose ir kitur. Jis tapo Radvilų dinastijos pradininkas. Manytina, kad Radvila Astikaitis buvo krikštytas Mikalojaus vardu ir todėl vėlesnių Radvilų berniukai-pirmagimiai buvo krikštyjami Mikalojais.

Bet visa tai turėjo prasidėti dar XIII-me amžiuje kažkokioje tai Užpalių pilaitėje.

6. Užpaliai – Gedimino, jo vaikystės, jaunystės ir šeimynos gimtasis kraštas

Tokiai prielaidai nuteikia Vytauto Didžiojo sprendimas, po 1392 m. rugpjūčio 4 d. Astravos (prie Lydos) sutarties su Jogaila pasirašymo, Vytautui tapus visos LDK Didžiuoju Kunigaikščiu valdovu – ištikimą bajorą Kristiną Astiką skirti Užpalių ir Pienionių pilių viršininku-valdytoju. Toks sprendimas rodo, kad šioms pilims Vytautas turi kažkokias specifines teises. Nes, kad ir tapus LDK DK, jei ten jau yra pilį valdantis kunigaikštis, pagal feodalinę etiką, pasikeitus valdovui senasis būti pilies valdytoju turi pirmumo teises.

Kyla mintis, kad Užpaliai buvo ta pilis, iš kurios Gediminas su šeimyna atvyko į Senuosius Trakus ~1315-16 m., yra jo tėvo Butvydo, mirusio 1294 m., palikimas. Vytautas, mirus Gediminui (o dar anksčiau taip pat mirus ir Vyteniui), po to mirus dar ir tėvui Kęstučiui, jautėsi teisėtu Užpalių pilies – protėvių tėvonijos paveldėtoju.

Vytautas apie Užpalius, turėjo žinot iš savo tėvo Kęstučio prisiminimų. Kai gimė Vytautas, ~1350 m., Gediminas ir Kęstučio motina Jaunė (Vindemunda, Vida), su kuriais jie gyveno Trakuose, jau buvo mirę (1341 ir 1344 m.. atatinkamai). Bet Kęstutis su broliais ir seserimis (ko gera pametinukais, gimusiais ~1300 ±10 m.) iki 1316-jų metų būdami paaugliais, tikriausiai gyveno Užpaliuose. Net ir šiandien Užpalių krašte matomi 8 piliakalniai, ant kurių turėjo būti nedidelės medinės gimininės pilaitės. (8 pav.) Kęstučiui buvo žinoma ir Pienionių pilies priklausomybė: – gal Pienionys buvo jo motinos Jaunės (o gal ir Ievos) tėvonija - pasoginė motinos ar močiutės nuosavybė likusi jam. Ir tai nulėmė, kad Vytautas jautėsi absoliučiu Užpalių ir Pienionių savininku. Todėl nesvyruodamas, stipriausią Šiaurinės

Lietuvos pasienio Užpalių pilį ir priedo – Pienionis patiki iš Trakų bei Kernavės kilusiam Traidenio giminės jaunam bajoriukui Vaišundui Astikaičiui, jau tada naujai vadinamam krikščioniui - Kristinui Astikui. Nes Vytautui tėvonija, namai – tai Trakai, o strateginiai-politiniai interesai nukreipti ne į Šiaurę, bet į Rytus ir Pietus. Tada šiaurinė LDK siena tada buvo ramesnė, stabilesnė, o saugumo garantas – patikimai valdoma Užpalių pilis.

8 pav. Užpalių piliakalnių išsidėstymo žemėlapis

Kad Užpalių (*Vszpole*) gyvenvietė turi labai seną istoriją akivaizdžiai rodo ir pirmasis LDK 1613 m. M.K. Radvilos žemėlapis (9 pav.), žinoma, kad Stepono Batoro laikais čia buvo renkama LDK kariuomenė karui su maskvėnais, 1585 metais vykdama Didžiųjų Valakų reforma – tada buvo oficialiai suformuoti kaimai (Butiškių kaimas tame tarpe). O 1663 metais jau buvo vykdamas gyventojų surašymas su nuorodomis kas kokius Karaliaus Stalui turi mokėti mokesčius (činčas). Užpaliai, kaip geografinis orientyras, nuoroda yra paminėti Mindaugo sutartyje kalavijuočiams dovanojant sėlius už

karūną. Pastebėtina, kad 9 pav. Žemėlapyje nėra Utenos - Užpaliai ir Vyžuonos šioje geografinėje LDK vietoje buvo kur kas svarbesnės ir senesnės gyvenvietės. Vyžuonos iki XVII-jo a. vidurio buvo Biržų Radvilų panteonas, vėliau perkeltas į Kedainius.

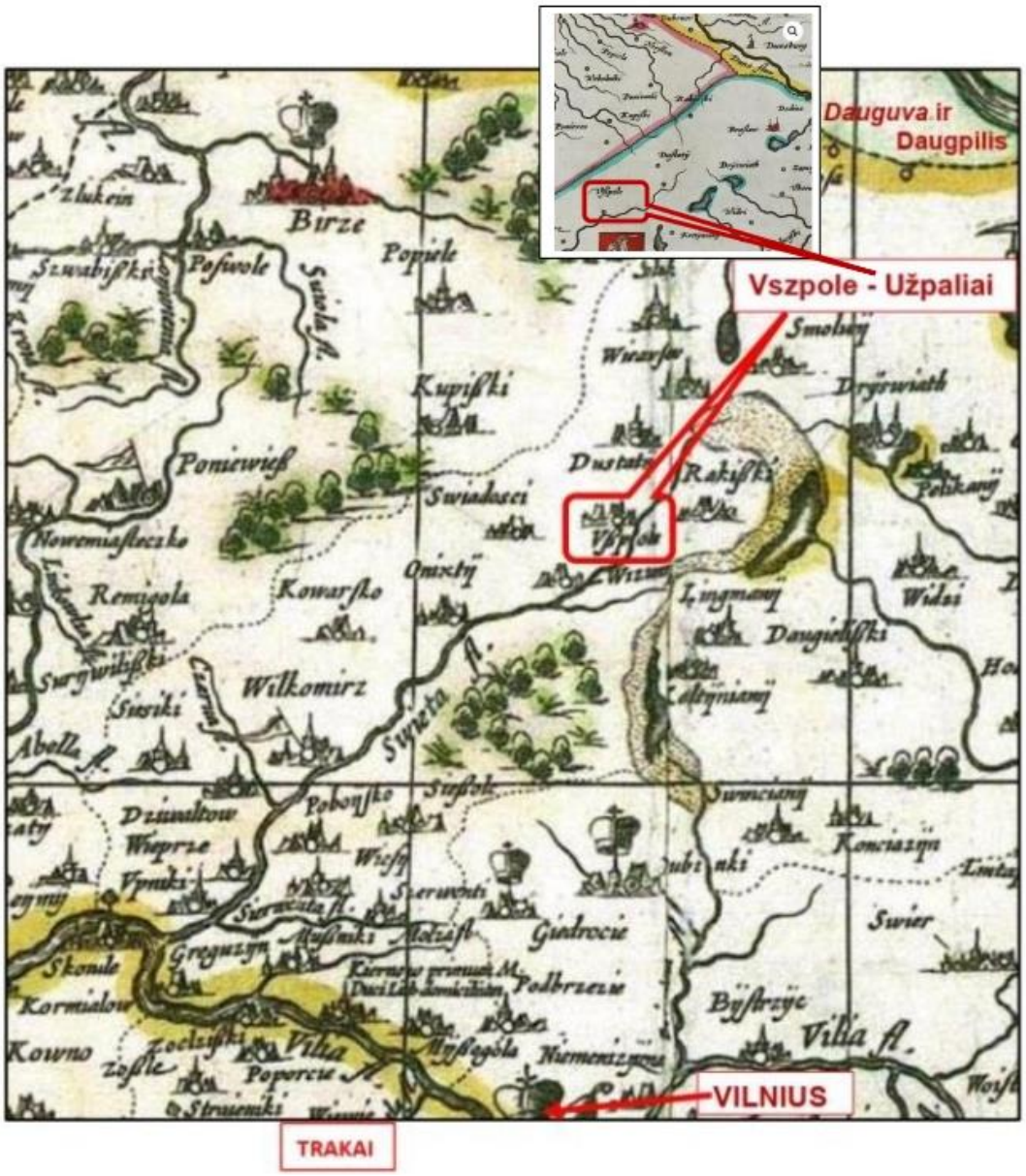

9 pav. 1613 m. M.K. Radvilos LDK žemėlapis – Dinaburgas, Užpaliai, Vyžuonos,Vilnius, Trakai

Pagal išlikusius seniausius Ukmergės pavieto Užpalių seniūnijos 1663 m. gyventojų, kurie tada priklausė Abiejų Tautų Respulikos Karaliui surašymą, nurodytus Karaliaus stalui mokesčius (činčą), Butiškių kaime gyveno dvi Butiškių šeimos - Petro ir Lauro, bei dvejos Kukutėlių – Stanislovo ir Aleksandro. O gretimai esančiame Kirvelių (*Kirwele*) kaime - Stanislovas ir Petras Butiškiai. Pastebėtina, kad po 100 metų, pakartotiname 1765 m. surašyme šiuose kaimuose ir pačiuose Užpaliuose nebematom Butiškių pavardžių, visur – Butiškiuose ir Užpaliuose moka činčą Kirveliai. Tai rodo, kad nuo ~1600-jų metų vyko, ko gera ryšium su krikščioninimu, pavardžių kaita: – buvo atsisakoma senųjų pagoniškų valdoviškų vardų ir pereinama net prie pravardinių – Užpalių Butiškių šeimynos buvo pervardintos į Kirvelių pavardę [10, 11].

Ypatingo dėmesio ir analizės reikalauja Butiškiai ir šiandien esantys prie Daugpilio – senosios Dinaburgo pilies. Kaip ten jie galėjo atsirasti?

7. Užpalių pilys ir Butiškių kaimas

Šiandien Užpaliai nedidelis, ~1000 gyventojų Utenos rajono miestelis-seniūnija, kurios teritorija gausiai „apdovanota“ piliakalniais. (2 pav., 8 pav.) Aštuoni piliakalniai rodo, kad šis Šventosios upės kraštas turi turtingą istorinę praeitį. [12] Vertinant Užpalių XIII-jo amžiaus geopolitinę padėtį aivaizdžiai matoma, kad tai Lietuvos Aukštaitijos centras – toli nuo kitokių nei baltai kilmės agresyvių genčių, toli nuo potencialių plėšikų,tarp ežerų, raistų-palių (Už-palių), daugybės Šventosios upelių-intakų.

Užpalių gyvenvietė XIII-me amžiuje būdama puikioje Šventosios vidurio geografinėje vietoje pasižymėjo geromis saugumo ir susisiekimo savybėmis. Tai rodo dar ir šiandien matomi 8 piliakalniai abiejose Šventosios upės pusėse. Manytina, kad senovėje Užpalių krašte gyveno bent 8-nios pasiturinčios gimininės šeimynos, turinčios ant kalvų sutvirtintas sodybas. Viena jų, ant Šventosios skardžio – Lygamiškio (Geniupio) piliakalnio, iš šiaurės rytų pusės skalaujamo Geniupio, o kitoje pusėje – dar pagoniškų laikų Krokūlės šventykla su praeityje buvusiu senu ažuolu ir visą laiką, ir šiandien tekančiu neužšąlančiu šaltynėliu. (10 pav.)

10 pav. Šiandieniniai Užpaliai, 1233 m. mūšio vieta, Lygamiškio (Geniupio) bei pagrindinis Šeimyniškių piliakalniai, Krokūlės šaltynėlis ir Butiškiai

O už kilometro kito – Butiškių kaimas, arti jo ežeriukas Momenys. Nuo pietvakarių pusės piliakalnį atriboja iš raistuoto Butiškių miško ištekantis Neviržos upelis. Šiandien tie upeliai vos vos čiurlena, bet prieš 800 metų jie buvo kur kas vandeningesni.

Gerai įsižiūrėjus ir įsigilinus į šiandieninį Užpalių žemėlapį ir davus valią vaizduotei apie šią Užpalių vietą XIII-jame amžiuje, prieš 750 metų, galima pamatyti kraštą apaugusį miškais, pilną daugybės nepraeinamų raistų. (1 pav., 2 pav., 11 pav.) O ant Šventosios aukštesnio šlaitinio kalniuko iškilusią medinę sodybą-pilaitę, aptvertą stačių rąstų tvora su vartais.

Pakalnėje, toliau, ant sausesnio upės šlaitelio šaltinis – Krokulė, ir taip pat pagoniška šventykla apsupta ąžuolų, su aukuru, Kriviu ir vaidilutėmis. Toliau, pagal upelį iki ežeriuko gana gausiai iškirstą-išdegintą lygų buvusio miško lauką - Lygamiškį, kuriame auginami miežiai, ropės bei kitos augalinės kultūros, o kai kur paliktus pūdymus: - čia ganosi arkliai, avys, karvės, jaučiai, ožkos. Šios pylaitės ir apylinkės žmonės, vadinami pagal priklausomybę butveidiškiais, butvydiškiais, o aplinkines sodybas-kaimelius, kuriose gyveno pilaitę maitinantys ir aptarnaujantys žmonės, vadino Butigeidiškėmis ar Butivydiškėmis-Butvydiškėmis, o vėliau, ir iki šiandienos – patogumo dėlei sutrumpintai - Butiškėmis.

11 pav. Lygamiškio-Geniupio piliakalnis šiandien

Tokia Butiškių kaimo transformacija rodytų, kad XIII-me amžiuje ant Lygamiškio-Geniupio piliakalnio buvo pirminė Butigeidžio ar Butivydžio-Butvydo pilaitė, kurios kaiminystėje formavosi pilaitę aptarnaujantis Butiškių kaimas. Tikriausiai čia buvo organizuojami kariniai reidai kaip Dauguvos, taip ir Nevėžio bei Nemuno upių, Žemaitijos kryptimi.

Vėliau, Astikų ir Radvilų valdymo laikais, kai nuo Užpalių brastos (ar kelto-tilto) per Šventąją į Svėdasis, Biržus ir Rygą buvo vedamas kelias, arčiau piliakalnio esančios sodybos persikėlė-susikoncentravo prie Svėdasų-Kaimynų kryžkelės – ir taip susiformavo šiandieninis Butiškių kaimas.

12 pav. Užpalių Šeimyniškių piliakalnis šiandien

Taip samprotaujant galima teigti, kad Butvydo sūnaus Gedimino gausi šeimyna pačioje XIII-jo amžiaus pabaigoje ir XIV-jo pradžioje galėjo gyventi jo tėvo senojoje Užpalių Lygamiškio-Geniupio pilaitėje ar Butiškių kaime, iš kur, tikriausiai, dar broliui Vyteniui būnant LDK kunigaikščiu, persikėlė į Trakus (dabar vadinamus Senaisiais). O tuo metu tėvas Butiveidis-Butvydas (Pukeveras) jau turėjo gyventi pagrindinėje, sustiprintoje Užpalių Šeimyniškių pilyje (8 pav., 10 pav. 12 pav.)

Tuo metu, manytina, kad vyresniojo Gedimino brolio Vytenio „startinė“ pilaitė-rezidencija buvo prie dabartinės Želvos – Traidenio pašonėje, netoli Kernavės. Šie Butiškiai buvo suformuoti dar Butigeidžio ar net tėvo Butvydo, jie talkininkavo Traidenio karo žygiuose, ir todėl, jam mirus, nesunkiai perėmė Kernavę ir LDK valdymą. Nors vėliau Kernavė ir Musninkų kraštas ilgai išliko kaip traideniškių – Astikų-Radvilų tėvonijos.

8. Keistas XIII-jo amžiaus LDK žemėlapis ir Užpaliai jame

Benediktas Jankauskas savo straipsniuose *Vorutos* laikraštyje apie Mindaugo istorinės sostinės Vorutos vietą Žeimenos-Neries Santakoje, o taip pat apie1233 m. Užpalių mūšį Daugilio kaimo teritorijoje prie Alksno ežeriuko, pateikia labai keistą, be aiškios autorinės nuorodos žemėlapį, kuriame matoma XIII-jo amžiaus (1219-1352 m.) buvusios lietuvių kunigaikštystės, kondominijos, valdos besiformuojančios į LDK Imperiją, orientuotos pagal jau mūsų laikų esančius miestus.(13 pav.)

13 pav. Lietuvos Imperijos gimimas: (Territorial expansion of Lithuania 1219 – 1352) [18]
https://laiqua-lasse.deviantart.com/art/Birth-of-an-Empire-119994847

Šiame žemėlapyje labiausiai išryškintas Mindaugo domenas Žeimenos ir Pavilnio apylinkėse su pažymėta Voruta Žeimenos-Neries Santakoje. Keistokai išskirta Biržų kunigaikštystė su Biržų centru, ir nelauktai pažymėtais Užpaliais, kurie atskirti nuo Utenos. Utena priskiriama Mindaugo Nalšios domenui. Be to Biržų kunigaikštystės pietinės teritorijos sienos brėžiamos ryškią-kreiva įtaugą į Kėdainių kunigaikštystės teritoriją. Sakytumei, kad taip pažymima Pienionių pilis, kuri šiandien yra

Anykščių- Kavarsko krašto teritorija. O Mindaugo domene matoma įtauga į Biržų pusę – lyg tai Utenos-Norkūnų pilies teritoriojai priskiriami Rubikiai, Debeikiai - teritorijos gal net iki Anykščių imtinai.

Užpalių ir Pienionių įtaugos išskyrimas ir priskyrimas Biržų kunigaikštystės teritorijai rezonuoja su Vytauto sprendimu po Astravo sutarties - Užpalių ir Pienionių pilies valdytoju skirti Kristiną Astiką. Kyla klausimas – kodėl Vytautas savo sprendimu apjungia Užpalius ir Pienionis ? Juk jis gimė 1350 m. ir augo Senuosiuose Trakuose. O gal iš savo tėvo Kęstučio ir Senelio Gedimino, kurie į Trakus atsikėlė tik ~1316 metus, jam buvo gerai žinoma, kad šios – Užpalių ir Pienionių pilys bei kaimai buvo tos senosios jų giminės prigimtinės teritorijos, iš kur yra kilę jo protėviai – Butigeidis ir Butivydas-Pukiveras. Vytautas, tapęs LDK valdovu, jautėsi pilnateisiu šių pilių savininku-paveldėtoju. Labai galima, kad Gediminas, dar iki Vytenio mirties atsikėlė į Trakus iš Užpalių-Pienionių krašto, tapęs LDK Didžiuoju kunigaikščiu šias teritorijas tvirtai laikė giminės paveldu. Visa tai puikiai žinojo Vytauto tėvas Kęstutis, mama Birutė, močiutė Jaunė. Jaunė, ko gera dar pridurdavo pasakojimus apie savo tėviškę – Pienionis, kurių seniūnija ilgą laiką valdė dideles teritorijas Šiauriau Anykščių – net Kupiškį. O kadangi Trakuose jie visi gyveno kartu, Vytautui - tai buvo gerai žinoma, nors jis, ko gera, Užpaliuose ir net nebuvęs. Vytautui jo tėvonija buvo Trakai, prie Užpalių tėvonijos krašto nebuvo prisirišęs, todėl paprastu sprendimu savo protėvių tėvonijas perleido savo ištikimajam palydovui Kristinui Astikui – Radvilom.

Išsamiausiai senąją Pienionių istoriją pateikia kraštotyrininkas kunigas Stanislovas Kiškis (1900-1995) [21]. O apie Užpalius, net su mintimi, kad galimai iš Užpalių krašto yra kilęs Gediminas – užpalietis archeologas, Utenos muziejininkas Antanas Namikas (1887-1980) [19, 20].

Panašiai samprotauja ir Kembridžo Universiteto istorikas Stefen‘as Rouvel‘as (Stephen Christopher Rowell), dirbantis Lietuvoje ir besidominantis LDK istorija**,** šiandien pateikiantis tikslesnę Gediminaičių dinastijos kilmę, nei mūsų lietuvių tarpukario ir pokario istorikai. Jo nuomone, Butividas (pasipūtėlis Pukuveras) buvo susigiminiavęs su Daujoto ir ir Vilikailos, kitų „vyresniųjų“ kunigaikščių, minimų Haličo sutartyje, šeima. Tad jis teigia, kad visai galimas daiktas, kad gediminaičių dinastija gali būti kildinama iš Vilikailos ir prasidėjo Ukmergėje (Vilkmergėje).

O gal ne Ukmergėje, žingtelkim Šventąja šiauriau – tai gal bus Užpaliai !?

Dar lieka aptarti istorijos užuominas, kad Butigeidžio-Butvydo tėvas buvęs Skalmantas ar Skolmantas. Ir pagal Žemaitijoje randamą gyvenvietę manoma, kad Butvydų giminė iš Žemaitijos. Kažkas Žemaitijoje mato ir Gedimino pilaitę. Tai gali būti, nes Gedimino dėdė ir tėvas vykdė karo žygius į Žemaitiją, bandė steigti savas gyvenvietes-kolonijas. Bet jeigu priimsime prielaidą, kad rusų, Livonijos vokiški ir net lenkiški metraščiai rašo Skolmantas-Skoulmantas, tai aukštaitijoje gali būti tariama – Skielmantas. Skolmantų gyvenamosios vietos būtų vadinamos Skolmantais-Skielmantais, o suaukštaitinus ir sutrumpinus – Skielmantai-Skiemantai, o gal ir Skiemonys. Šiandien Lietuvos žemėlapyje tarp Ukmergės ir Utenos, tarp Anykščių ir Alantos (Molėtų) yra miestelis Skiemonys. Gal tai ir yra Skielmantų-Skolmantų reliktas ?

Taip mes mokslinės vaizduotės (fantazijos) -„mokslinės poezijos“ pagalba galėtume paaiškinti – kokie istoriniai ryšiai sieja Užpalius su Gediminu, Vytautu, Kristinu Astiku, Trakais ir Anykščiais.

Šaltiniai

1. A. Nikžentaitis, Gediminas. VER, 1989.

2. R. Petrauskas, Galia ir tradicija, LDK giminių istorijos, baltos lankos, 2016.

3. T. Baranauskas, Gedimino kilmė //„Voruta“, 1996 11 23-30, Nr. 44 (278), p. 6.

4. S.C. Rowell, Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva, V., 2001, p. 58.

5. D. Kirvelis, Biofizika (Neopozityvistinė mokslinių tyrimų metodologija, p. 20-23), VUL, 2007. http://dobilas.kirvelis.lt/files/biofizikosvadovelis.pdf

6. K. Popper'is: mokslas ir socialinės inžinerijos idėja. http://www.vartiklis.lt/plato/popper.htm

7. Lietuvių kunigaikščių ~1219 m. konfederacinis žemėlapis. https://teviskele.weebly.com/ldk-ir-lietuvos-zemelapiai.html

8. B. Jankauskas, Užpalių mūšis – ankstyvo kalavijuočių veržimosi į Lietuvą liudytojas. http://www.voruta.lt/uzpaliu-musis-ankstyvo-kalavijuociu-verzimosi-i-lietuva-liudytojas/

9. A. Bučys. Lietuvių karaliai ir Lietuvos karalystė de facto ir de jure viduramžių Europoje, Vaga, 2018.

10. Užpalių seniūnijos 1663 m. inventorizacijos aprašas. https://lt.wikipedia.org/wiki/Vaizdas:1663_01.jpg

11.Ukmergės apskrities seniūnijų 1765 metų inventoriai. Red. A. Baliulis. Vilnius Academia, 1994.

12. Užpalių seniūnijos žemėlapis. https://zygeiviuslenis.lt/zemelapis/

13. Dvi Žilibero de Lanua kelionės į Lietuvą. https://www.ktug.lt/wp-content/uploads/2013/01/G.-de-Lannoy-keliones-aprasymas.pdf

14. Icones Familiae Ducalis Radivilianae ex Originalibus Picturis. https://polona.pl/item/icones-familiae-ducalis-radivilianae-ex-originalibus-picturis-desumptae,MzA0ODUz/2/#info:metadata

15. D. Kirvelis, Ar Trakai neslepia seniausių Lietuvos istorinių vertybių? ("Trakų Žemė", 2016 m. liepos 29 d., Nr. 30 (924), p. 1-5).

16. D. Kirvelis, Trakai - Bernardinų kalnas ("Trakų Žemė", 2017 m. rugs4jo 15 d., Nr. 37 (983), p, 8 p.; 2017 m., rugsejo 22 d., Nr.38 (938) p. 8).

17. D.Kirvelis, Vaišundas Astkaitis - KristinasAstikas ("Trakų Žemė", 2020 m. sausio 10 d., Nr. 2 (1104), p. 8).

18. Keistas XIII a. Lietuvos žemėlapis. https://www.deviantart.com/laiqua-lasse/art/Birth-of-an-Empire-119994847

19. Antanas Namikas. https://lad.lt/namikasantanas/

20. Užpalių istorija. http://uzpaliai.lt/uzpaliu-istorijos-fragmentai/53-istorijos-fragmentai-uzpaliu-pilis-ir-jos-valdovai

21. Stanislovas Kiškis. Iš Pienionių praeities. http://www.anykstenai.lt/admin/fck/data/users/admin/File/PAnykstenas-2011-2/20-33.pdf

22. Gedimino 1338 m. sutartis: https://lt.wikisource.org/wiki/1338_m._lapkri%C4%8Dio_1_d._Gedimino_prekybin%C4%97_sutartis_su_ordinu